

بررسی و شناخت فرهنگ مسئولیت پذیری

(تاریخ دریافت ۱۴۰۱/۰۳/۱۵ تاریخ تصویب ۱۴۰۱/۰۹/۱۲)

احمد رضا زارعی^۱

دانشجوی کارشناسی رشته آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان پردیس شهید رجایی کرمانشاه

چکیده

در ادبیات جامعه‌شناسی مفهوم "تعهد" و "مسئولیت اجتماعی" در یک فضای مفهومی مشترک به صورت مترادف بکار رفته است. بنا بر تعریف رایج، مسئولیت و تعهد اجتماعی به عنوان عاملی در جهت ارضای نیازهای متقابل افراد جامعه و همچنین همبستگی اجتماعی عمل می‌کند. نیازهای روانی و دنیای مطلوب، اهمیت روابط انسانی، و هویت ضمن مسئولیت پذیر کردن افراد در زندگی شخصی و فردی، در جهت ایجاد احساس مسئولیت و تعهد اجتماعی نیز موثر باشند. در این مقاله که با روش تحلیلی-توصیفی نگارش شده است قصد داریم به بررسی و شناخت فرهنگ مسئولیت پذیری بپردازیم. روش گردآوری مطالب با بهره از روش فیش برداری و استخراج مطالب از کتب، مقالات و منابع علمی می‌باشد.

واژگان کلیدی: مسئولیت پذیری، تعهد، مسئولیت پذیری اجتماعی، فرهنگ

^۱ ایمیل : ahmadzaeri۱۰۱۱۱۲@gmail.com

مقدمه

یکی از ارکان اساسی جامعه مردم سالار، مسئولیت پذیری اجتماعی آحاد مردم است که باید از طریق برنامه های درسی و فرصت های علمی فراگیران را به انسانهایی فعال و نه منفعت طلب یا خود مدار تبدیل کند تا بتوانند به ایفای نقش دموکراتیک خود پردازند مشارکت در زندگی جمعی مستلزم پذیرش مسئولیت در قبال یکدیگر و فهم تنوع و تعدد باورها و ارزش ها و تحمل آن می باشد به عقیده گئی نات وجود انسان های سرد و بی تفاوتی که در تمدن بی بند و بار و بی هدف بوته میخورند ناشی از تربیتی است که در آن احساس مسئولیت مطرح نبوده است مشکل انسان ها و ناهنجاری های آنها ناشی از عدم پذیرش مسئولیت است زیرا آنها نمی توانند نیازهای اساسی خود را بر اساس شرایط صحیح و انسان دوستانه ارضا کنند نمی توانند زیرا والدین آنها چنین مهارتی را نداشته اند تا به آنان یاد دهند. همچنان که پژوهش طالبی و خوش بین نشان دادن مسئولیت پذیری جوانان در مجموع متوسط می باشد. اصل مسئولیت عبارت است از افزایش مقاومت فرد در مقابل شرایط تا به جای پیروی از فشارهای بیرونی از الزام های درونی تبعیت کند که احساس مسئولیت یا احساس تکلیف نامیده می شود مسئولیت پذیری اشاره به حسب وظیفه شناسی پاسخگو بودن و تعهد دارد و شامل ویژگیهایی چون تفکر قبل از عمل به تاخیر انداختن خواسته ها رعایت قوانین و هنجارها و سازماندهی و اولویت بندی تکالیف می شود و رفتار تکلیف محور و هدف محور را در بر می گیرد و مشخص می کند که یک نفر تصمیم خود را برای انجام یک یک عمل ادامه دهد و به سرانجام برساند. تعاریف مسئولیت پذیری یکسان نیست از دیدگاه وجود گرایان به معنای تعلق داشتن انتخاب ها به خود و برخورد صادقانه با آزادی و در نظریه گشتالت یعنی اتکا بر توانایی خویش جهت انتخاب کردن مسئولیت پذیری شامل ویژگی هایی مانند رعایت قوانین و هنجارها به تاخیر انداختن خواسته ها تفکر قبل از عمل و سازماندهی و اولویت بندی تکالیف می شود و باعث می گردد فرد این توانایی را کسب کند که به تفکرات و احساسات خود نظم بخشد و خود را مسئول انتخاب هایی که انجام می دهد و پیامدهای فردی و اجتماعی آنها بدانند افراد مسئولیت پذیر و قابل اعتماد و اطمینان هستند و نسبت به ساختار اجتماعی بزرگتر احساس تعهد می کنند و امین و درستکارند. به عقیده هاتون فرد مسئول قادر به کنترل عواطف منفی خود مانند خشم می باشد و کنترل عواطف نیز به کنترل خود منجر می

گردد. کودکان نیز از طریق فرآیند مسئولیت پذیری توانایی به عهده گرفتن مسئولیت گفته ها و افکار خود را کسب می کنند و دیگران را نیز قادر به انجام این کار میکنند کودکان و نوجوانان که سازنده فردای جامعه هستند باید پذیرای مسئولیت های اجتماعی آن باشند بنابراین نیاز به یادگیری بیشتری در زمینه ایجاد صلح و توانایی هایی چون دموکراسی تعاون و همبستگی حفظ فرهنگ ها حفاظت از محیط زیست و معنویت را دارند به همین دلیل مدرسه همزمان با آموزش مهارت های شناختی مسئولیت شناسایی مفاهیم صلح و ارتقاء روحیه صلح طلبی دانش آموزان را بر عهده داشته و موظف به آماده کردن آنها جهت ایجاد صلح میباشد برای برخورداری از دنیای مبتنی بر صلح و تفاهم، افکار و اندیشه های صلح طلبانه در ذهن انسانها بارور گردد ایجاد تصور در کودکان در مورد دنیای که می تواند پر از مهربانی تفاهم و دوستی باشد تنها در سایه آموزش فراهم می گردد.

بخش اول: ضرورت پژوهش

تعهد اجتماعی یکی از ارکان مهم نظام اجتماعی محسوب می شود که شرایط تنظیم امور را فراهم کرده و می تواند باعث ایجاد نظم در جامعه و قابلیت پیش بینی امور را فراهم کند. نظم اجتماعی که مبتنی بر هماهنگی تمام اجزای جامعه است زمانی محقق خواهد شد که افراد به عنوان اجزای جامعه وظایف و مسئولیت های خود را شناخته و انجام دهند. امروزه مسئله تعهد اجتماعی بسیار کمرنگ و به قول دورکیم به یک مسئله اجتماعی تبدیل شده و با ساختارهای اجتماعی جامعه مرتبط گردیده است، که همین امر می تواند نظام اجتماعی را با مشکلات عدیده ای روبرو نماید.

بخش دوم: چارچوب نظری

مسئولیت پذیری یکی از مهم ترین ویژگی های هر فردی است و تاثیر بسیار زیادی در نوع نگرش دیگران نسبت به شخصیت و عملکرد فرد دارد. اگر در هر محیطی به عنوان فردی مسئولیت پذیر شناخته شوید، دیگران به گونه دیگری بر روی شما حساب خواهند کرد و به بیان ساده تر دیگران بیش تر به شما اعتماد خواهند نمود. این جلب اعتماد سبب کسب موفقیت های بسیاری در زمینه های کاری و فردی خواهد شد. از طرفی وقتی مسئولیت پذیرتر باشید و دیگران به شما اعتماد کنند، علاوه بر ایجاد حس رضایت فردی، انرژی درونی شما را نیز دو چندان خواهد نمود. همانطور که می دانید، افراد دارای انرژی درونی هستند که بخش قابل توجهی از این انرژی، از افکار و احساسات فرد نشأت می گیرد و این افکار و احساسات بر عملکرد فرد تاثیر گذار بوده و رفتار او را

می سازد.

بند اول: مفهوم و انواع مسئولیت پذیری

مسئولیت یا مسئولیت پذیری به تنهایی اشاره به بحث وظیفه شناسی پاسخگو بودن و تعهد دارد و از دیدگاه های فلسفی جامعه شناسی حقوق و روانشناسی به کار رفته است در این رابطه جان استوارت از فیلسوفانی است که در مقاله خود با عنوان در مورد آزادی از این واژه استفاده کرده است و در ادامه ماکس وبر با مطرح کردن واژه اخلاق مسئولیت زمینه ورود این واژه به جامعه شناسی را فراهم نمود. در یک دسته بندی کلی می توان مسئولیت پذیری را به انواع زیر تقسیم کرد ۱. مسئولیت پذیری در قبال خود ۲. مسئولیت پذیری در برابر دیگران ۳. مسئولیت پذیری در برابر طبیعت و محیط زیست ۴. مسئولیت پذیری در برابر خدا.

مسئولیت پذیری در قبال خود: در این منظر هر فردی لازم است تا نسبت به سلامت روح و جسم خود ارزش قائل شده و نسبت به آن مسئول باشد این بعد از مسئولیت پذیری بیشتر مورد مطالعه روانشناسان و دانشمندان علوم سلامت می باشد برای مثال فردی که نسبت به بهداشت دهان و دندان خود بی توجهی می کند فردی است که نسبت به خودش مسئول نیست توصیه پزشکان و روانشناسان برای شاد زیستن و انجام ورزش از جمله مواردی است که ناظر بر اهمیت توجه به مسئولیت پذیری فردی است پس مسئله اساسی در این نوع مسئولیت پذیری بر محوریت سلامت و منفعت فردی استوار است. مسئولیت پذیری در برابر دیگران: انسان به عنوان موجودی اجتماعی در زندگی جمعی خویش در برابر دیگران مسئول است و می بایست برای حقوق دیگران احترام قائل شود دیگرانی که در دو نوع خاص و آن قابل تفکیک می باشند مسئولیت پذیری خاص ناظر بر تعهد و مسئولیت در قبال دیگران ای است که کنشگر رابطه عاطفی با آنها دارد مانند پدر مادر، خواهران، برادران، فرزندان و دوستان. اما مسئولیت پذیری عام به دیگری اشاره دارد که رابطه با آنها قراردادی و غیر عاطفی است برای مثال همه افراد جامعه در مقام شهروند لازم است تا در برابر دیگر شهروندان و امور کشور احساس مسئولیت اجتماعی کند و به آن عمل نمایند این سطح بیشتر در حوزه کاری علوم رفتاری مانند جامعه شناسی و روانشناسی اجتماعی قرار می گیرد بنابراین با توجه به اجتماعی بودن انسان توجه به این به بعد از مسئولیت پذیری از اهمیت بسزایی برخوردار است مفهوم مسئولیت پذیری اجتماعی عمدتاً ناظر بر این بعد است. مسئولیت پذیری در مقابل

طبیعت و محیط زیست: محیط زیست و عناصر تشکیل دهنده آن چون منابع آبی خاکی هوای سالم و غیره همگی متعلق به همه انسانها هستند و از این رو احساس مسئولیت و تعهد نسبت به سالم نگه داشتن آنها برای همگان ضروری است این نوع مسئولیت پذیری به دلیل گستره و عمومیت آن می‌تواند موضوع مطالعاتی حوزه های گوناگون علوم اجتماعی و علوم اثباتی قرار گیرد امروز با توجه به تأثیر انسان و فعالیت های توسعه ای بر محیط زیست توجه به این بعد از مسئولیت پذیری از اهمیت بیشتری نسبت به گذشته برخوردار گشته است بر اساس تأثیر متقابل حیات اجتماعی و محیط زیست می‌توان آن را ذیل مسئولیت پذیری اجتماعی نیز قرار داد. مسئولیت پذیری در برابر خدا: از منظر دینی انسان به عنوان اشرف مخلوقات که دارای آگاهی و آزادی است در مقابل خالق یکتا مسئول اعمال و گفتار خویش بوده و نسبت به احکام و دستورات الهی دارای مسئولیت میباشد غالباً مباحثه این بعد است ولایت پذیری حوزه مطالعاتی معارف و الهیات می باشد از این و مسئولیت‌پذیری می‌توان به عنوان مسئولیت پذیری الهی نیز نام برد.

بند دوم: مسئولیت پذیری اجتماعی

بررسی و تحلیل مسئولیت پذیری اجتماعی از منظر جامعه شناختی در سه سطح خرد میانی و کلان قابل مطالعه می باشد در سطح خود مسئولیت پذیری اجتماعی به عنوان احساس تعهد که تک تک افراد در قالب نقش های خود نسبت به یکدیگر دارند در نظر گرفته می شود مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان که هدف بررسی این پژوهش می باشد در این سطح از تبیین قرار دارد. در سطح میانی مسئولیت پذیری اجتماعی در ارتباط با گروه سازمان و مانند آن مطرح می گردد مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها و سازمان های تولیدی در قبال مشتریان و ارباب رجوع در این سطح از بررسی قرار می گیرد در سطح کلان نیز مسئولیت پذیری اجتماعی دولت ملت ها در نظام جهانی مطرح می شود مسئولیت پذیری اجتماعی ابعاد گوناگونی دارد مسئولیت پذیری اجتماعی در رسیدن به توسعه پایدار اظهار می دارد که می‌توان آن را در قالب و ابعاد گوناگون اقتصادی اجتماعی و زیست محیطی بررسی کرد.

از دیدگاه کاک بدس پنج نوع مسئولیت پذیری اجتماعی وجود دارد:

مسئولیت پذیری سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، جهانی و مسئولیت پذیری در فضای مجازی.

بعد اقتصادی: یکی از موقعیت هایی است که افراد در درون آن بر اساس نقش های گوناگون عمل

می نمایند حوزه و موقعیت اقتصادی است. اقتصاد به عنوان یک "نهاد اقتصادی_ اجتماعی" در بر گیرنده سه حوزه کلی تولید، توزیع و مصرف می باشد. افراد بعنوان کنشگران در درون هر یک از این حوزه ها دارای حقوق و وظایفی می باشند که توجه به آنها به منظور بهبود کارکرد و تسریع روند امور این نهاد ضروری است. از فرد به عنوان یک شهروند انتظار می رود در صورت قرار گرفتن در هر یک از این موقعیت های اقتصادی مسئولیت پذیری اجتماعی را رعایت کند.

بعد سیاسی: حوزه سیاست به تنظیم مناسبات اجتماعی بر اساس قدرت مشروع می پردازد در جامعه شناسی و رویکرد کارکرد گرایانه به طور خاص سیاست به عنوان نهادی اجتماعی به شمار می رود که به منظور حفظ نظام اجتماعی دارای کارکرد می باشد روابط افراد گروه ها و جوامع در بستر و موقعیت های سیاسی و چه سیاسی به خود می گیرد عملکرد سیاسی افراد جامعه می تواند طیف وسیعی از آگاهی های زیادی تصمیم گیری های سیاسی تمایلات و خواسته های سیاسی و اعمال سیاسی را دربرگیرد مسئولیت پذیری اجتماعی شهروندان در بعد سیاسی سطوح گوناگونی دارد یکی از مهم ترین سطوح آن سطوح جامعه می باشد که ناظر به عملکرد شهروندان در ارتباط با دولت و ملت می باشد در این راستا می توان به شاخص هایی مانند مشارکت سیاسی آگاهی سیاسی پیگیری اخبار و رویدادهای سیاسی مربوط به کشور و مانند آن اشاره داشت در اهمیت این بود از مسئولیت پذیری اجتماعی گفته می شود که تحقق واقعی مفهوم شهروندی در این مورد از مسئولیت پذیری اجتماعی نمود پیدا می کند.

بعد جامعه ای اجتماع: این به بعد از مسئولیت پذیری اجتماعی به پایگاه اجتماعی فرد و مجموعه ای از روابط و پیوندهای میان افراد که روزانه با توجه به نقشه های خود با دیگری در کنش متقابل هستند مربوط می شود معنای محوری این به بعد از مسئولیت پذیری اجتماعی ناظر بر تعهد کنشگران به مجموعه ای از قواعد قوانین و هنجارها جهت نظم بخشیدن و هماهنگ نمودن روابط میان کنش گران می باشد این هنجارها و قواعد عمل که هم می تواند جنبه رسمی و هم جنبه غیررسمی داشته باشند مبنای کنش و مسئولیت پذیری اجتماعی افراد را فراهم می سازند از این جهت انتظار می رود فرد به عنوان شهروند جامعه در تعاملات و برخوردها غیر از منافع فردی به منافع جمعی نیز توجه نماید به طور خلاصه از مسئولیت پذیری اجتماعی در این بود که مبتنی بر رعایت حقوق دیگران نوع دوستی و مشارکت اجتماعی است برای مثال یک شهروند باید به این

امر واقف باشد که در یک جامعه تنها نیست و در کنار مجموعه‌ای از افراد به عنوان شهروندان مدنی زندگی می‌کند پس از پیگیری منافع فردی نبایستی به قیمت نادیده انگاشتن منافع جمع و ارزش‌های جمعی حاصل شود این اندیشه که همه ما افراد یک جامعه و نسبت به اعمال و رفتار یکدیگر مسئولیت پذیر هستیم می‌بایست مورد توجه جدی قرار گیرد.

بعد فرهنگی: حوزه فرهنگ معنا بخش حیات اجتماعی و جهت دهنده رفتارها و اندیشه‌های مردم به شمار می‌رود. که همه دانشمندان علوم اجتماعی در حالیکه ساختار و حوزه اجتماعی به صورت ابزاری ارتباطات و تعاملات اجتماعی اشاره دارند حوزه فرهنگی بیانگر صورت نمادین ارتباطات و تعاملات اجتماعی است در ضمن بیان این مطلب که فرهنگ را به طور کلی می‌توان مجموعه‌ای از آگاهی‌های انداخته شده به وسیله فرد دانست انواع ارزشهای را برای استمرار زندگی به وجود می‌آورد از سه نوع فرهنگ یاد می‌کند: فرهنگ ملی که فرهنگی است که پذیرش فرد را در جامعه ممکن می‌سازد فرهنگ قومی فرهنگی که فرد را به تباری خاص مربوط می‌سازد و سرانجام فرهنگ بین ملت‌ها که همان فرهنگ جهانی است و در قالب پیمان‌های سیاسی و فرهنگی کشورها مطرح است.

این حوزه که به عنوان حوزه نرم نیز در جامعه شناسی مطرح است برای جامعه شناسان از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد چرا که یک جامعه و افراد تشکیل دهنده آن به واسطه این ارزش‌ها باورها و نمادهای مشترک است که معنا پیدا کرده و در قالب آن هویت‌هایشان تعریف می‌شود همچنین افراد جامعه به منظور برقراری ارتباط سالم و به دور از نزاع لازم است تا ضمن یادگیری الگوها و نمادهای فرهنگی جامعه در عرصه رفتار و عمل نیز به آنها پایبند باشد برای مثال از یک شهروند انتظار می‌رود که در کنار فرهنگ قومی خود به سایر قومیت‌های نیز توجه کرده و احترام بگذارد و به نوعی خود را یک فرهنگ ملی متعلق به دارد بنابراین شناخت مجموعه نشانه‌ها و الگوهای فرهنگی جامعه ملی و احترام به عمل به آنها از بنیان‌های این بعد از مسئولیت پذیری اجتماعی شهروندان به شما شمار می‌رود.

بعد زیست محیطی: طبیعت و محیط زیست بعد دیگری است که مجموعه افراد در درون آن قرار دارند ولی در انحصار فرد خاصی نیست امروزه با توجه به رشد و گسترش شهرنشینی جمعیت تکنولوژی و صنایع رفتارهای پرخطر ناشی از آنها نیز بیش از پیش مورد توجه دانشمندان می‌باشد.

آلودگی هوا و گرم شدن کره زمین نابود شدن گونه‌های گیاهی و جانوری تخریب لایه ازن و بسیاری از موارد دیگر تنها بخشی از پیامدهای این رفتارهای پرخطر است یکی از عوامل تهدید کننده در این رابطه تفکرات اقتصاد سرمایه داری و بست آن مبنی بر دست یافتن به بیشترین سود است. در مقابل طرح موضوعاتی مانند شهروند زیست محیطی و شهروند جهانی می‌تواند دلیلی بر اهمیت این به بعد از مسئولیت پذیری اجتماعی در دوره کنونی تلقی شود در این رابطه یک شهروند می‌تواند از یک سو با تعدیل و کنترل رفتارهای پرخطر نسبت به محیط زیست و از سوی دیگر با تلاش برای بهبود کیفیت شرایط در راستای مسئولیت پذیری اجتماعی گام بردارد و ریختن زباله به دامن طبیعت و بازیافت کردن زباله‌ها کاشت نهال و درخت و بسیاری از رفتارهای مشابه می‌تواند مصادیقی برای این بعد از مسئولیت پذیری اجتماعی افراد به عنوان شهروندان نه فقط ملی بلکه جهانی باشد.

تعریف نهایی: در تعریف نهایی می‌توان گفت مسئولیت پذیری اجتماعی به احساس تعهد و رفتار مسئولان‌های که افراد به عنوان کنشگران اجتماعی در قالب نقش‌های شهروند نسبت به جامعه ورزش‌های جمعی آن در ابعاد گوناگون اقتصادی و سیاسی زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی داشته یا دارند دلالت می‌کند.

بخش سوم: زمینه‌ها و عوامل موثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی

نظریه‌های مسئولیت پذیری اجتماعی را می‌توان به دو دسته نظریه‌های خرد نگر و کل نگر تقسیم کرد. نظریه‌های خرد نگر، ضمن آنکه سطح تحلیل خود را به سمت خود تقلیل می‌دهند شکل گیری و مسئولیت پذیری اجتماعی را نیز به عنوان فردی و به موقعیت کنشگر نسبت می‌دهند در مقابل نظریه‌های کل نگر مسئولیت پذیری اجتماعی را بر اساس خصوصیات و عوامل ساختاری تبیین می‌کنند. میلر در کتاب کنش اجتماعی از دو واکنش فردی و اجتماعی یاد کرده و اظهار می‌دارد که مسئولیت پذیری و اخلاق مسئولیت لازمه کنش جمعی است. که ضمن اشاره به سه مسئولیت یعنی مسئولیت طبیعی مسئولیت مبتنی بر نقش و مسئولیت اخلاقی توجه به حقوق را اصلی‌ترین عنصر در آنها می‌داند به زعم میلر عامل وابستگی افراد به یکدیگر و درگیری آنها در امور گوناگون جامعه عامل مسئولیت پذیری اجتماعی می‌باشد. ماکس وبر فرد و کنش او را به عنوان واحد اساسی تحلیل خود در نظر می‌گرفت و در این راستا از چهار نوع کنش اجتماعی یاد

می‌کرد که عبارتند از کنش سنتیک نشاط فیکن شاقلانی معطوف به ارزش و کنش عقلانی معطوف به هدف. از نگاه وبر مسئولیت پذیری اجتماعی را می‌توان به کنش عقلانی معطوف به ارزش نسبت داد کنشی که بر اساس آن هنجار اخلاق و نوع دوستی به عنوان یک ارزش برجسته می‌باشند از این روز که ماکس وبر مسئولیت پذیری اجتماعی را مترادف با اخلاق مسئولیت می‌دانست و مهمترین خصلت آن را آرادی و آزاد بودن آن فرد عنوان می‌کرد وبر بر این اعتقاد بود که با روند بروکراتیک شدن فرایند امور و عقلانی گشتن کنش‌ها روحیه مسئولیت پذیری اجتماعی که همان احساس مسئولیت نسبت به دیگران توجه به خیر جمعی است تضعیف می‌گردد این امر ضرورت توجه بیشتر به داشتن روحیه مسئولیت پذیری اجتماعی را ایجاب می‌کند. تالکوت پارسونز تعهد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را از ویژگی‌های شخصیتی افراد می‌دانست که تحت تاثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی قرار دارد و مسئولیت پذیری افراد و نهادها را به منظور انتظام بخشیدن به نظام اجتماعی مهمی دید پارسونز در کتاب نظام اجتماعی نظم اجتماعی را به اعضای خود در تجزیه می‌کند. از نظر پارسونز هر یک از این اجزا در داد و ستد با اعضای دیگر قرار دارد و در این میان ضمن رفع نیازهای یکدیگر به رفع نیازهای کل نظام اجتماعی نیز کمک می‌کند پارسونز اظهار می‌دارد که در درون هر یک از خرده نظام‌ها و موقعیت‌ها کنشگران با توجه به نقش‌های خود ایفای نقش می‌کند تعهد یا همان مسئولیت پذیری اجتماعی در رفتار کنشگران اجتماعی در قالب این موقعیت‌های اجتماعی جامعه جایی که عرصه تعاملات و کار کنش‌های اجتماعی است قابل بررسی است پارسونز با تاکید بر آن گرایی آن را به عنوان یکی از عوامل اجتماعی می‌خواند که منجر به افزایش مسئولیت پذیری اجتماعی کنشگران میشود عام گرایی یکی که عناصر ساخته نظام کنش در فرایند انتخاب‌های دوتایی است که کنشگران در موقعیت انجام عمل می‌بایست بر اساس استانداردهای عام نقش با دیگران برخورد نمایند. از نظر دورکیم تعهد اجتماعی عاملی است که در جهت ارضای نیازهای متقابل افراد جامعه و همچنین همبستگی اجتماعی عمل می‌کند. مک‌اولی مسئولیت اجتماعی را قابلیت پاسخگویی به گروه‌های انسانی می‌داند که شامل رضایت از پذیرش عواقب رفتار، احساس تعهد به ارزشهای گروه و ارزشهای خود می‌داند. چلبی مفهوم تعهد اجتماعی را برای بیان اقدامات مسئولانه بکار می‌برد و منشا تعهد را عاطفه و وابستگی عاطفی عنوان می‌کند. در اینجا روابط اجتماعی اهمیت بیش از پیشی می‌یابد

چرا که هم عاملی در جهت ارضا نیازهای متقابل افراد و هم باعث وابستگی عاطفی افراد جامعه نسبت به هم می‌شود چنین چیزی در واقع همان تعهد اجتماعی است. بدون توجه به احساس دلبستگی فرد به جامعه، برنامه ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی فاقد هر گونه پشتوانه خواهد بود زیرا اجرای برنامه‌ها و کارآمدی آن‌ها، متضمن علاقه‌ی مردم به تداوم حیات اجتماعی و همبستگی با جامعه است. اگر در جامعه هر کس به فکر خود باشد، سازگاری و همبستگی و وحدت اجتماعی از بین خواهد رفت و افراد در جهت حفظ نهادهای اجتماعی تلاش نمی‌کنند. آنان دیگر به فکر صیانت از دستاوردهای اجتماعی و فرهنگی نخواهند بود، دیگر کسی به رعایت هنجارها و تمسک به هنجارها نمی‌اندیشد. چنین وضعیتی به تدریج آشفستگی و از هم گسیختگی شدید اجتماعی را به دنبال خواهد داشت. بررسی‌ها نشان می‌دهد که تعهد و تعلق خاطر افراد به جامعه ارتباط وثیقی با پیشرفت و توسعه کشورها دارد. نتایج تحقیقات متعدد نشان می‌دهد که میزان تعلق و تعهد اجتماعی مردم به جامعه در کشورهای توسعه یافته به مراتب بیش‌تر از کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه است. یکی از این تحقیقات که در موسسه ECLAC انجام گرفته است به مقایسه‌ی کشورهای امریکای لاتین و حوزه‌ی کارائیب با کشورهای دیگر پرداخته و نتایج آن نشان دهنده‌ی این موضوع است که تعلق و تعهد اجتماعی هم به عنوان عامل موثر و هم به عنوان عامل تاثیرپذیر در جریان توسعه یافتگی نقش مهمی دارد. از آن جایی که کاهش احساس تعهد به جامعه می‌تواند پیامدهای بسیار مخربی از قبیل: افزایش میزان مهاجرت، کاهش امید به آینده، انزوای فردی، احساس جدایی و سردرگمی در جامعه، از خودبیگانگی، گرایش به ارزش‌های بیگانه، کاهش احساس امنیت، مخدوش شدن روابط بین حقوق و تکالیف نقش‌ها، دشوارشدن پیش‌بینی‌کنش‌های اجتماعی، بی‌اعتمادی، قانون‌گریزی، نزول گرایش به نظم، کاهش وفاق اجتماعی و از بین رفتن انسجام اجتماعی، کاهش انگیزه برای پیشرفت و توسعه‌ی جامعه و... داشته باشد انجام پژوهش در این زمینه ضروری است.

بخش چهارم: نقش نیازهای روانی و دنیای مطلوب در تعهد اجتماعی

انسان‌ها رفتارهایشان بیش از آن‌که برانگیخته شده بوسیله‌ی عوامل بیرونی باشد از عوامل درونی نشأت می‌گیرد. از نظر گلسر این عوامل درونی همان نیازهای بنیادین آدمی است که ریشه‌ی ژنتیکی دارند. وی معتقد است انسان‌ها به عنوان سیستم‌های کنترل دائمی در تلاش هستند تا کنترل

خود را بر محیط پیرامون حفظ نمایند؛ به عبارت دیگر انسان ها در هر لحظه از زندگی در تلاش برای برآورده کردن این نیازها هستند. اما گلسر بیان می کند که ما این نیازها را به صورت مستقیم برآورده نمی کنیم به این معنی که بسیاری از ما چیزی درباره ی نیازهای اساسی خود نمی دانیم. ما از ابتدای کودکی برای برآورده کردن این نیازها به خلق آلبوم تصاویر ذهنمان اقدام می کنیم. هر زمان که سه گروه از پدیده ها که شامل ۱- انسان هایی که بیش از همه نیاز داریم با آن ها باشیم ۲- آن چیزهایی که بیش از چیز دیگر آرزو داریم داشته باشیم یا تجربه کنیم ۳- عقاید یا نظام باورهایی که مطلوب ما هستند و بر رفتار ما حاکمیت دارند می باشند احساس خوبی در ما ایجاد کنند به مثابه ی تصویری در آن آلبوم قرار می گیرند. از نظر مارکوسکی و الوور وابستگی عاطفی موجب تقویت و تثبیت همبستگی گروهی می شود؛ این نوع وابستگی عاطفی در حقیقت منشأ تعهد اجتماعی است؛ زیرا این شکل از روابط به عنوان عنصری اساسی و سازنده در جهت احساس تعلق فرد به جامعه عمل کرده و زمینه پذیرش ارزشها و هنجارهای مطلوب جامعه را به دنبال دارد.

بند اول: نقش روابط انسانی در مسئولیت پذیری

گلسر در سال ۱۳۳۳ بیان کرد که نداشتن رابطه و پیوند عاطفی یا وجود روابط توأم با ناخشنودی یا رابطه ای که در آن رضایتی وجود ندارد، ریشه مهم مشکلات روان شناختی طولانی مدت افراد است. گلسر حتی وجود آسیب های اجتماعی چون خشونت، بزهکاری، بدرفتاری با کودکان، ضرب و شتم همسران، اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی، روابط جنسی زود هنگام و نامشروع، و دیگر مشکلات هیجانی را همگی ناشی از روابط ناخشنود در نظر می گیرد. اهمیت روابط انسانی در تئوری انتخاب به دلیل نسبتی است که با نیازهای اساسی آدمی دارند. همسو با دیدگاه گلسر، میلز نیاز انسانها به روابط را یک نیاز اساسی دانسته و بر نقش روابط انسانی در شکل گیری تعهد اجتماعی تاکید می کند؛ وی مسئله ی تعهد اجتماعی را با نیازهای انسانی مربوط دانسته و معتقد است که این نیازها زمینه را برای ارتباط با دیگران فراهم کرده و برای برقراری چنین ارتباطی وجود معیارهایی برای رفتار بین اعضای گروه را ضروری می داند. به عبارت دیگر میلز بیان می دارد که انسان ها، از آن جایی که در کنش دائمی با یکدیگر به سر می برند و این کنش متقابل نیازهای اساسی آن ها را برآورده می کند پس برای پیوستگی این کنش ها نیاز به وجود معیارها و قراردادهایی بین خود دارند که پابندی به این معیارها منجر به تعهد اجتماعی

خواهد شد. هرشی علت همنوایی افراد با هنجارهای جامعه را روابط اجتماعی در نظر می‌گیرد بطوریکه این شکل همنوایی در جامعه نقش مهمی در کنترل رفتارهای فرد دارد. در واقع تضعیف این روابط منجر به گسسته شدن هنجارهای اجتماعی و در نهایت کج رفتاری در جامعه خواهد شد؛ وی تاکید می‌کند داشتن تعلق خاطر نسبت به افراد و نهادها در جامعه یکی از شیوه‌هایی است که افراد خود را از طریق آن به جامعه مرتبط می‌کنند؛ در چنین جامعه‌ای افراد چنان مشغول همنوایی و متعهد به نقش‌هایشان هستند که وقتی برای کج رفتاری یا حتی فکر کردن به آن برایشان باقی نمی‌ماند؛ در واقع در قالب چنین فرآیندی تعهد نه تنها به عنوان یک مولفه مهم در جامعه به حساب می‌آید بلکه به خودی خود هر لحظه نیز تقویت می‌شود. افراد در چنین جامعه‌ای نسبت به نقش خود احساس تعهد می‌کنند که برآیند آن را می‌توان اعتماد اجتماعی دانست موضوعی که می‌تواند در جهت نشاط اجتماعی نقش بسیار موثری داشته باشد.

بند دوم: نقش هویت موفق در تعهد اجتماعی

یکی از مفاهیم محوری در تئوری انتخاب و واقعیت درمانی مفهوم هویت موفق است. گلسر تمام نیازهای اساسی آدمی را در قالب مفهوم "نیاز به هویت" مطرح می‌کند؛ به عبارت دیگر هویت یعنی اعتقاد به اینکه فردی متمایز از دیگران و همچنین شخصی مهم و باارزش هستیم. اینکه این نیاز به چه شکلی خود را نشان دهد بستگی زیادی به دو نهاد خانواده و مدرسه دارد بطوریکه اگر خانواده و مدرسه امکان ارضا نیازهای روانشناختی فرد را فراهم کنند می‌توان از افرادی سخن به میان آورد که به هویت موفق دست یافته‌اند؛ البته اگر این دو نهاد امکان چنین چیزی را فراهم نکنند قطعاً هویت شکست را پرورش داده که می‌تواند مانعی بزرگ برای احساس مسئولیت اجتماعی باشد؛ گلسر عنوان می‌کند هم خانواده هم مدرسه باید قسمتی از آموزشهای خود را برای ارضا نیازهای روانشناختی که در نهایت منجر به احساس مسئولیت اجتماعی می‌شود اختصاص دهند و گرنه بسیاری از افراد نخواهند توانست به هویت موفق دست یابند. از نظر چییات مسئولیت اجتماعی در قالب یک فرآیند آموزشی توسعه می‌یابد، که این فرآیند از طریق افرادی است که با هشیاری خود می‌توانند محیط را به شیوه‌ای که ارزشهای اجتماعی آنها را منعکس می‌کند، تغییر دهند. در واقع وجود محیطی مبتنی بر ارزش‌های مورد وفاق اعضای آن، انسانها را در جهت دستیابی به هویت موفق یاری می‌دهد.

نتیجه گیری

بدون شک یکی از شاخص ها و ویژگی های اصلی توسعه یافتگی توجه به مسئولیت پذیری و تعهد اجتماعی در میان کنشگران یک جامعه است. در ادبیات جامعه شناسی تلاش زیادی جهت تبیین مولفه های یک جامعه ی سالم و بهنجار صورت گرفته است که می توان به نقش مسئولیت پذیری و تعهد اجتماعی اشاره کرد. تصور کنید اگر در جامعه ای افراد احساس مسئولیت و تعهد نداشته باشند و از طرف دولت هم برنامه ریزی در این جهت وجود نداشته باشد، بواقع چه مشکلاتی پیش خواهد آمد؟ طبیعی است در چنین شرایطی سنگ روی سنگ بند نخواهد شد و هرکس در فکر منافع خود خواهد بود و پایه ی روابط اجتماعی سالم میان مردم متزلزل و سست خواهد گردید. از آن جا که تعهد و مسئولیت اجتماعی از دغدغه های عالمان اجتماعی است و با توجه به این که تئوری انتخاب به عنوان یک نظریه آموزشی- تربیتی مسئولیت پذیری انسان را تنها راه حل مشکلات آدمی عنوان می کند می تواند در جهت رشد این مفهوم در جامعه موثر باشد.

منابع و مآخذ

- خرمدل، سکینه. ۱۳۹۷ بررسی رابطه ی بین عزت نفس، خودمختاری و انصاف با مسئولیت پذیری دانش آموزان دختر مقطع راهنمایی شهرستان ورامین، پایان نامه ی کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا (س).
- دورکیم، امیل. ۱۳۹۷ خودکشی، ترجمه ی ناصر سالارزاده، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- رفیع پور، فرامرز. ۱۹۹۷ آنا تومی جامعه، تهران، انتشارات: شرکت سهامی انتشار.
- چلبی، مسعود. ۱۹۷۱ جامعه شناسی نظم، تهران: نشر نی.
- سبحانی نژاد، مهدی. ۱۳۹۷ مسئولیت پذیری اجتماعی در برنامه ی درسی کنونی دوره ی ابتدایی ایران و طرحی برای آینده، رساله ی دوره ی دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- سبحانی نژاد، مهدی؛ آب نیکی. ۱۹۳۱ بررسی میزان توجه به مولفه های مسئولیت پذیری اجتماعی در محتوای برنامه ی درسی دوره ی متوسطه ی نظری ایران، مجله ی اندیشه های نوین تربیتی، دوره ی هشت، شماره ی یک، تابستان.
- سروستانی، رحمت ا. ۱۹۳۳ آسیب شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات سمت.
- سلیمی، علی؛ داوری، محمد. ۱۹۳۱ جامعه شناسی کجروی، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.